

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2021.4.47>

Полуніна Л. В.,

доцент кафедри кримінальних розслідувань
Державного податкового університету

Динис Т. В.,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Державного податкового університету

Приймак Д. О.,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Державного податкового університету

ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Анотація. У науковій статті розкрито механізм фінансових розслідувань кримінальних правопорушень у сфері економіки та розглянуто особливості призначення та використання результатів однієї з найуживаніших експертиз під час фінансових розслідувань, а саме: технічної експертизи документів під час фінансових розслідувань економічних злочинів.

Зазначено, що технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів, експертизу друкарських форм та експертизу матеріалів документів. Основним завданням технічної експертизи реквізитів документів є: установлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їхнього первинного змісту. Основним завданням експертизи друкарських форм є: установлення особливостей виготовлення друкарських засобів (форм), відображення їх у відбитках. Основним завданням експертизи матеріалів документів є: установлення роду, виду (іншої класифікаційної категорії) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлявся) документ (папір, барвники, клейкі речовини тощо), та їхньої спільної (різної) родової (групової) належності.

А також доведено, що застосування досягнень експертизи є обов'язковою і необхідною умовою якісного розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки. Оскільки всі без винятку кримінальні правопорушення вчиняються з використанням документів, які під час розслідування стають речовими доказами і містять сліди економічного кримінального правопорушення.

Також встановлено, що призначення та проведення технічної експертизи документів під час розслідування економічних кримінальних правопорушень є невід'ємним елементом захисту інтересів громадян та юридичних осіб, сприяє швидкому, повному і неупередженому розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері економіки та їх судовому розгляду.

Ключові слова: документ, фінансові розслідування, спеціальні знання, технічна експертиза, техніко-криміналістичне дослідження.

Polunina L. V., Dinis T. V., Priymak D. O. The question of appointing a technical examination of documents during financial investigations

Abstract. The scientific article reveals the mechanism of financial investigations of criminal offenses in the economy and considers the features of the appointment and use of the results of one of the most used examinations in financial investigations, namely: technical examination of documents in financial investigations of economic crimes.

It is noted that the technical examination of documents is divided into examination of details of documents, examination of printing forms and examination of document materials. The main task of technical examination of document details is: establishing the facts and methods of making changes to documents (cleaning, etching, writing, gluing photos, letters, etc.) and identifying their original content. The main task of the examination of printing forms is: to establish the features of the production of printing means (forms) and reflect them in the prints. The main task of examination of document materials is: to establish the type, type (other classification category) of materials on which and with which the document was executed (produced) (paper, dyes, adhesives, etc.), and their common (different) generic (group) affiliation.

It has also been proved that the use of the achievements of expertise is a mandatory and necessary condition for the quality detection and investigation of criminal offenses in the economic sphere. Because all, without exception, criminal offenses are committed with the use of documents, which, during the investigation become material evidence and contain traces of economic criminal offense.

It was also established that the appointment and technical examination of documents in the investigation of economic criminal offenses is an integral part of protecting the interests of citizens and legal entities, and promotes rapid, complete and impartial investigation of criminal offenses in the economy and their trial.

Key words: *document, financial investigations, special knowledge, technical expertise, technical forensic research.*

Постановка проблеми. Водночас із набуттям незалежності України з'явилися й такі поняття, як «економічна злочинність», «фінансові злочини» та «фінансові розслідування». Натепер вказана злочинна діяльність набуває все більших масштабів та більш латентного характеру. В оновлених, ринкових економічних умовах також дуже змінюються старі та виникають нові способи й елементи механізмів злочинних посягань на економічну безпеку держави. Тому на даному етапі існування та розвитку економічної злочинності постає необхідність у дослідженні наявного механізму фінансових розслідувань, метою якого є боротьба з економічними кримінальними правопорушеннями.

Оскільки вказаний вид кримінальних правопорушень має переважно інтелектуальний складник, для ефективного розслідування та розкриття потрібне використання спеціальних знань, найбільш поширеною формою яких є призначення та проведення судових експертиз.

Мета статті полягає в дослідженні фінансових розслідувань у контексті використання спеціальних знань, а саме технічної експертизи документів, як найбільш ефективного засобу надання доказів під час досудового розслідування.

Стан дослідження. Проблеми боротьби із кримінальними правопорушеннями у сфері економіки та фінансової діяльності, зокрема використання спеціальних знань, є об'єктом поглибленого вивчення багатьох учених: В.Д. Арсеньєва, Л.Ю. Ароцкера, Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, В.Г. Гончаренка, О.О. Ейсмана, Є.І. Зуєва, В.К. Лисиченка, В.М. Махова, О.Р. Ратінова, Б.В. Романюка, М.О. Селіванова, С.С. Чернявського й інших. Особливості використання спеціальних знань у розслідуванні економічних злочинів також розглядали у своїх монографіях А.Ф. Волобуєв, О.М. Дьячков, В.В. Лисенко, Г.А. Матусовський, П.В. Цимбал та інші.

Виклад основного матеріалу. Економічна безпека держави – це складник національної безпеки, що тісно взаємопов'язаний з усіма процесами, які відбуваються в державі. Вона сприяє створенню здорової ринкової економіки, отже, забезпечує зростання рівня життя населення, його добробуту. Також економічна безпека держави відіграє важливу роль у становленні ефективної економічної політики в будь-якій державі, виступає гарантом соціальної стабільності в суспільстві, є успішною передумовою фінансового й економічного розвитку країни, її становлення на міжнародній арені як конкурентоспроможного суб'єкта.

Натепер виокремлюють значну кількість загроз економічній безпеці держави, а саме: недосконалість бюджетної політики та нецільове використання коштів бюджету; переважно фіскальний характер системи оподаткування; значні розміри державного й гарантованого державою боргу, проблеми з його обслуговуванням; різкі зміни рівня цін і курсу національної валюти; криміналізація та масштабний відтік капіталу в тіньовий сектор і за кордон тощо [1, с. 7–8].

В Україні економічна злочинність характеризується зростанням рівня латентності. Усе більша частина бізнесу відходить до тіньового сектору та вдосконалює тіньові схеми зловживання з бюджетними коштами.

Тому постає закономірне питання винайдення та застосування механізму, метою якого є ефективно виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки, структуроване дослідження негативних процесів, які виникають у сфері економічної діяльності під впливом кримінальних правопорушень. Такий механізм дозволить ефективно протидіяти вищезазначеним загрозам у фінансово-економічній сфері.

Нині інститут фінансових розслідувань є одним із дієвих механізмів у виконанні зазна-

чених завдань, основа його роботи складається з аналітики, метою якої є запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки держави, розслідування і припинення таких.

Термін «фінансові розслідування» є новим і активно вживається в Україні. Даний термін прийшов із міжнародних організацій, які створені для боротьби з відмивання коштів, серед яких FATF, CFATF тощо.

У загальному значенні фінансові розслідування тлумачать як збирання, закріплення, усебічний розгляд, вивчення фінансової звітності та відстеження фінансових операцій, що спрямовані на виявлення протиправних діянь, пов'язаних з отриманням, використанням або розподілом фінансових ресурсів, як-от підробка цінних паперів або грошей, відмивання грошей, шахрайство із кредитними картками, порушення податкового законодавства тощо [2, с. 11].

Тому ми можемо зробити висновок, що головною метою фінансового розслідування є виявлення і документування фактів руху грошових коштів під час здійснення злочинної діяльності, а також джерел походження коштів і зв'язків між ними, коли вони були одержані, де зберігаються, що в кінцевому результаті може стати доказом учинення злочинної діяльності. Головними завданнями фінансового розслідування є виявлення та дослідження фактів, які несуть загрозу економічній безпеці, і фіксація даної інформації. Також установлення причинно-наслідкових зв'язків між причинами та чинниками, які сприяють плануванню, підготовці та вчиненню економічних кримінальних правопорушень.

Усе це передбачає наявність у фінансових розслідуваннях як особливої методики, так і активного використання під час їх проведення додаткових джерел інформації: розширених баз даних (Держфінмоніторинг), результатів оперативно-розшукової діяльності, слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань та висновків експертів тощо.

Отже, ми бачимо, що фінансові розслідування є складним та тривалим процесом, що характеризується особливою складністю, умислом на здійснення та приховування слідів протиправної діяльності, тому без використання спеціальних знань здійснити діяльність з виявлення, розкриття та розслідування криміналь-

них правопорушень буде неможливо, тобто потрібно залучення спеціалістів чи експертів.

Натепер під «спеціальними знаннями» В.Ю. Шепітько розуміє систему наукових даних (відомостей) або навичок об'єктивного характеру, отриманих у результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному рівню [3, с. 284].

Тобто спеціальні знання – це професійні знання та вміння в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, що необхідні для розв'язання питань, які виникають у процесі досудового розслідування кримінальних проваджень та розгляду їх матеріалів у суді. Спеціальними вважають знання, що не є загальнопоширеними, загальновідомими, а лише ті, яких набули спеціалісти-професіонали в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо [3, с. 285].

Отже, застосування досягнень експертизи є невід'ємною діяльністю під час розслідування економічних кримінальних правопорушень. Якщо розглянути економічні злочини, то можна виділити їхню спільну рису, а саме: використання спеціальних знань, які застосовуються через: проведення експертиз; залучення спеціалістів; проведення ревізій фінансово-господарської діяльності; витребування та використання документів, які мають значення для розслідування економічних кримінальних правопорушень.

Як ми бачимо, документи є основними речовими доказами, що містять сліди вчинення економічних правопорушень, тому їх правильне і всебічне дослідження є важливим складником під час фінансових розслідувань. Натепер найефективнішим методом дослідження документів є призначення та проведення технічної експертизи документів (далі – ТЕД).

Техніко-криміналістичне дослідження документів – це розділ криміналістичного документознавства, що являє собою сукупність теоретичних положень та спеціальних методів дослідження документів із метою встановлення фактів, що мають значення для кримінального провадження. Цей розділ спрямований на вивчення технічної сторони виготовлення документа або його частин, ідентифікацію матеріалів та засобів, що використовувалися для його

виготовлення. Об'єктом техніко-криміналістичного дослідження документів є письмові та машинописні документи – речові докази; найчастіше це паперові документи, на яких знаками чи символами закріплені думки людини, певні події або факти [4].

Безпосередні об'єкти ТКДД такі:

1) реквізити документів (типографські, рукописні та машинописні тексти, відбитки друкарських форм, компостерні знаки тощо);

2) матеріали документів (матеріал, із якого виготовлений документ, – папір, картон, ледерин або коленкор (матеріали для обкладинки); матеріали письма – туші, чорнила, фарби, пасти для кулькових ручок тощо; допоміжні матеріали – захисні засоби, клей, хімічні засоби тощо);

3) технічні засоби, що використовуються для виготовлення документів (пишучі приладдя та друкарські засоби, поліграфічна техніка, кліше печаток та штампів, різакі, брошурувальні прилади тощо);

4) сліди, залишені внаслідок зміни змісту документа (від зняття письма й інших пристосувань, хімічні й інші речовини).

Завдання ТКДД поділяють на діагностичні, ідентифікаційні та класифікаційні:

– діагностичні завдання полягають у встановленні способу виготовлення документа або його частини, факту та способу зміни початкового змісту, самого початкового змісту, часу виготовлення документа тощо;

– ідентифікаційні завдання полягають в ідентифікації технічних засобів виготовлення бланків документа або їх фрагментів, матеріалів документа, виконавця машинописного документа, особи, яка вирізала кліше печатки, цілого за частинами тощо;

– класифікаційні завдання вирішуються в разі необхідності встановлення типу, системи та моделі друкарського засобу, електрофотографічного апарату, класу паперу тощо [5, с. 48].

Технічна експертиза документів поділяється на два види: експертиза реквізитів документів і експертиза матеріалів документів.

Завдання технічної експертизи реквізитів документів:

– встановлення особливостей виготовлення друкарських засобів та їхніх відбитків;

– встановлення факту і способу внесення змін до документа (підчищення, допису-

вання, травлення, переклеювання фотокарток, вставка тощо);

– встановлення факту залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень) на обгорілих та згорілих документах за умови, що папір, із якого вони виготовлені, не перетворився на попіл;

– встановлення типу, системи, марки, моделі друкарської техніки (друкарські машини, касові, телефонні й інші літерно-цифрові апарати), а також ідентифікація цих засобів за відбитками їхніх знаків;

– ідентифікація печаток, штампів, факсиміле за їхніми відбитками;

– ідентифікація засобів розмножувальної техніки за їхніми відбитками;

– ідентифікація компостерних знаків за просічками;

– ідентифікація приладів письма за штрихами;

– ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст, намалювала або вирізала зображення, за особливостями навичок виконавця;

– встановлення належності літер певному комплексу шрифту;

– визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються [6, с. 70–71].

Завданням технічної експертизи матеріалів документів є встановлення роду, виду (іншої класифікаційної категорії) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлявся) документ (наприклад, папір, барвники, клейкі речовини) та їхньої спільної родової (групової) належності [4].

Теоретичну сторону даної експертизи ми зазначили, тепер розглянемо застосування технічної експертизи документів під час фінансових розслідувань деяких видів економічних кримінальних правопорушень.

Кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 204 Кримінального кодексу України (далі – КК України), а саме незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту піддакцизних товарів, натеper має тенденцію до поширення та серйозно загрожує економіч-

ній безпеці держави. Наслідком даного діяння є надходження на ринок недоброякісного товару. Застосуванням технічної експертизи документів у процесі розслідування вказаного кримінального правопорушення можна вважати: 1) спосіб виготовлення марок; 2) спосіб внесення в них змін; 3) тип, систему, марки, моделі й інші кваліфікаційні категорії друкарської техніки, а також ідентифікацію цих засобів за відбитками їхніх знаків [7, с. 186].

Наступне кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 212 КК України, – ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Дане діяння полягає в несплаті суб'єктами господарювання податків та зборів у повному обсязі і своєчасно. Дане діяння настільки поширене, що без застосування спеціальних знань не обійтися.

Вказане кримінальне правопорушення часто також передбачає підробку і фальшування документів, тому призначення технічної експертизи документів є обов'язковим. Під час проведення даної експертизи можна встановити автентичність документів, визначити час, спосіб і засоби їх виготовлення, виявити в них ознаки підробки, виявити невидимі і слабо видимі записи, відновити зміст загаслих, спалених документів, з'ясувати, який бланк для цього використаний (підроблений або справжній), використано підроблене або справжнє кліше для нанесення відбитків печаток і штампів, що було нанесено

раніше: відтиск печатки, текст, підпис, чи вносилося виправлення і початковий текст, який характер цих виправлень, як спочатку читався змінений текст [8, с. 43].

Висновки. Отже, можна стверджувати, що економічні кримінальні правопорушення на території є дуже небезпечними для економічної безпеки держави, тому необхідно вдосконалювати такий механізм, як фінансові розслідування, що нині є найефективнішим інститутом розслідування економічних кримінальних правопорушень. Функціонування даного інституту важко уявити без використання спеціальних знань, що відіграють ключову роль для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Тому проведення експертиз під час фінансових розслідувань є основним способом глибокого дослідження матеріалів економічних кримінальних правопорушень. Як зазначено вище, основні сліди скоєння даних злочинів відображаються в документації підприємства, тому що даний злочин є досить специфічним, передбачає фальшування, тобто безпосередню підробку документа чи окремої його частини, або, наприклад, підпису. Отже, щоб дослідити сліди вчинення кримінального правопорушення у сфері економіки, необхідно застосування такого підвиду криміналістичної експертизи, а саме: технічної експертизи документів, що є найефективнішим засобом дослідження всіх фізичних підроблень документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : методичні рекомендації / С.С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.
2. Білинський В.В. Механізм фінансових розслідувань: сучасна практика та перспективи розвитку в Україні. 2018. 113 с.
3. Комар Ю.М. Визначення поняття спеціальні знання та їх використання в кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. 2017. С. 284–286.
4. Програмний продукт «Мультимедійний підручник «Криміналістика»». Свідоцтво № 65883 : підручник / О.О. Алексєєв та ін. Київ : НАВС, 2015. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/860>.
5. Криміналістика в питаннях і відповідях : навчальний посібник / А.В. Іщенко та ін. Київ, 2016. 118 с.
6. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навчальний посібник / І.В. Пиріг, Г.С. Бідняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.
7. Поляруш А. Можливості деяких судових експертиз, що призначаються у процесі розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом піддакцизних товарів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 185–188.
8. Марущак О.А. Використання спеціальних знань при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2016. № 1 (2). С. 39–45.